

APROXIMACIÓ A L'ANTROPONÍMIA FEMENINA DEL COMTAT D'URGELL (SEGLES IX-X)

ESPERANÇA PIQUER FERRER

Els estudis històrics sobre la comarca de l'Alt Urgell han fet palesa una suposada continuïtat en el poblament a l'àrea de l'antic comtat d'Urgell (Catalunya Romànica, 1992). Amb tot, si la historiografia ha orientat, prioritàriament, les seves investigacions vers el devenir històric dels bisbes i dels comtes d'Urgell¹ i més recentment els estudis realitzats per J. Bolòs (1992) ens han apropat a la realitat de la societat pagesa urgellenca a l'Alta Edat Mitjana,² el cert és que pel que fa a les dones urgellenques de l'època prefeudal existeix un buit de coneixement absolut. No obstant això, no tractarem aquí de fer la història d'aquestes dones, atès que hom no pot fer història d'allò que és desconegut per tothom, sinó que recuperant-les de la foscor dels temps intentarem de fer el primer pas en el llarg camí vers el seu reconeixement històric, apropant-nos a la seva identitat a través del seu nom, alhora que també ens farem ressò de la manera com aquestes dones foren designades perquè, si bé el nom ens identifica individualment, la manera com ens anomenen els altres ens identifica socialment; de fet, una de les vessants de l'estudi antroponímic és la possibilitat de permetre'ns obtenir elements de judici que ens ajudin a comprendre millor la realitat social dels individus. Així doncs, aquesta comunicació té com a objectiu fer una primera aproximació a l'antroponímia femenina del comtat d'Urgell els segles IX-X.

---

1. En aquest sentit, vegeu les darreres aportacions realitzades per diversos historiadors que van aparèixer al volum VI de la *Catalunya Romànica* (1992).

2. Pel que fa a l'estudi antroponímic, cal destacar les aportacions que aquest autor fa a l'apartat «Antroponims i poblament», pàg. 78.

FONTS I METODOLOGIA

A partir del buidatge dels antropònims femenins dels documents que constitueixen un important i interessant fons documental com és ara el de l'església de la Seu d'Urgell —publicats a bastament pel pare Cebrià Baraut—,³ conjuntament amb els publicats per M. Riu (1979) i A. Llorens (1992-93) respecte a la zona del Solsonès, ha estat constituït un *corpus* de noms personals emprats per les dones urgellenques a l'època altmedieval (quadre núm.1). Amb tot, cal tenir present algunes qüestions metodològiques. La primera fa referència a l'àmbit geogràfic estudiat. Tot i que els documents editats pel pare Baraut inclouen l'extens territori del patrimoni de l'església d'Urgell, el qual comprenia també llocs situats als comtats de la Cerdanya, el Conflent o el Berguedà, pel que fa a l'inventari d'antropònims femenins altmedievals ha estat estrictament tractada només l'àrea que ocupava l'antic comtat d'Urgell als segles IX IX, és a dir, la zona compresa des de les Valls de la Valira (Sant Joan i Andorra) a la ribera del Segre i des del Pont de Bar fins a Oliana.

Quant als criteris seguits en el moment de fer l'arreplega de noms, en primer lloc, es realitzà el buidatge de tots els antropònims femenins tenint present que foren suprimides les repeticions d'una mateixa dona, tret del cas en què aquesta mateixa dona aparegués sota formes antropòniques diverses, a fi i efecte de mantenir totes les variants gràfiques d'un mateix nom. En segon lloc, foren considerades totes les dones que o bé actuaven com a protagonistes dels actes jurídics o bé apareixen com a propietàries a les afrontacions de l'objecte de la transacció. El total d'antropònims femenins estudiats és de 144 noms diferents, per bé que les diferents grafies en què es manifesten alguns, fa que el còmput total de formes antropòniques recollides hagi estat de 238.

ESTUDI FORMAL DELS SISTEMES DE DENOMINACIÓ

El predomini de les formes simples representa el 99% dels antropònims femenins. Malgrat tot, aquest nom únic apareix sovint acompanyat de designacions complementàries. En efecte, en algunes ocasions, el nom únic va

---

3. Ens referim als documents transcrits pel pare Baraut, pertanyents a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, així com als publicats també pel mateix autor, referents als monestirs de Sant Climent de Codinet i Sant Andreu de Trespons i els de la vall d'Andorra.

seguit de la indicació de tipus juridicosocial *femina*,⁴ com per exemple, *ego Winedeldes femina*, *Paloma femina*, etc., o bé es recolza en elements basats en el parentiu de les dones amb els homes, com a expressió del vincle familiar que els uneix. En aquest cas, la relació conjugal és la que predomina: *et uxor mea Alieberta*, *et uxori tue Oliba*, etc.; les vídues són designades no amb l'apel·latiu *vidua*, sinó a través del nom del marit difunt com *ego Adanasia femina uxor condam Sperandeu*. D'altra banda, només les dones de l'alta noblesa porten un apel·latiu indicador de la seva funció social com ara: *Adaleiz comitissa*, *Ledgards commetissa*, *Sancia vices comitissa*.

Pel que fa a les fórmules de designació més complexes, apareix ja la forma de *nomen + cognomen* com ara *Rosa cognominata Bonafilia*, *Ranuvia femina que vocant Bonafilia*, *Spana que nominat Oruca*, etc. L'anàlisi d'aquestes fórmules ens mostra que o bé aquestes serveixen per destacar alguna qualitat moral de la dona, o bé corresponen a un nom alternatiu al propi nom de bateig.

CLASSIFICACIÓ ETIMOLOGICOCULTURAL DEL «CORPUS»

La classificació etimologicocultural de l'inventari fa palesa una àmplia majoria de noms d'etimologia germànica amb un percentatge elevat, a l'entorn d'un 58%, seguit dels de tradició llatina, amb un 33%, i un petit percentatge d'un 4% de noms que tenen una certa tradició dins l'àmbit pirinenc, com el bascònic Xemena, conjuntament amb alguns que tot i procedir del llatí són freqüents en el repertori bascopirinenc com ara Sança i finalment un 5% de noms de difícil interpretació.

Pel que fa al grup de noms d'etimologia germànica (quadre núm.2), la majoria són noms gòtics, alguns dels quals formen part del repertori de noms femenins hispanovisigots (Piel, Kremer 1976) presents en altres indrets de la península, com ara *Cheno*, *Chixilo*, *Fachilo* (quadre núm.3), tot i que alguns apareixen representats amb grafies genuïnes, com per exemple, el nom *Egilo*, que aquí apareix com *Ichilo*, o *Godevira* que es mostra sota la forma *Gotuura*.⁵ Amb tot, el gruix de noms d'etimologia germànica estudiats formarien part d'un fons comú hispanovisigòtic, documentat només a tota l'àrea de la Catalunya vella; fons al qual pertanyen noms com ara *Adeleva*, *Adevora*, *Bero*, etc. (Kremer

4. Sobre el terme *femina*, vegeu Piquer 2002.

5. Per a l'adscripció etimològica d'ambdós noms, vegeu RAC 1994.

1969). D'altra banda, dins aquest grup es fa palesa la tímida presència d'alguns noms fràncics, com ara *Ledgarda*, *Ermengarda*, etc.

Quant al grup de tradició clàssica (quadre núm.4), queda ben manifesta l'existència d'un grup predominant de noms llatínoromans, tant hereus dels antics gentilicis llatins com ara *Claudia*, *Flamidia*, etc., com descendents dels *cognomina* llatins, per exemple, *Bella*, *Honesta*, *Prima*, etc. sobre els quals —en tractar-se d'adjetius— resulta difícil de precisar si realment són els fidels representants d'una continuïtat de la tradició llatina o si, contràriament, es tracta de creacions espontànies, formades ja en un context romànic. Amb tot, l'aparició d'alguns en el repertori del nord-oest peninsular (Rivas 1991) faria factible la hipòtesi d'una certa tradició llatina continuada, des de l'època romana fins a l'Alta Edat Mitjana, de noms com ara *Felicia*, *Placidia*, *Prima*, etc., estesa per tota la península, inclosa Catalunya. En segon lloc, hi són representats una minoria de noms bíblics, també presents en l'àmbit del nord-oest hispànic, com ara *Susanna* o *Maria*, així com alguns noms d'etimologia grega que una vegada llatinitzats es difongueren a través del santoral cristià, com ara *Eugenia*, *Jacinta*. Finalment, apareixen alguns noms de nova creació com ara *Animia*, *Dulcissima*, o compostos com ara *Bonafilia*. Cal assenyalar el nom de *Cecília* —documentat el segle X— probablement difós gràcies a l'advocació de la capella de Santa Cecília d'Elins, documentada ja l'any 881. D'altra banda, es pot copsar com alguns d'aquests antropònims corresponen a la feminització de noms masculins: *Emiteria*- *Emiterius*, *Benedeta* - *Benedictus*, *Iaquinta* - *Iaquintus*, *Felicia* - *Felicius*, etc.

Quant als noms bascopirinençs, apareixen els de Xemena, que sorprenentment no ha estat documentat al comtat del Pallars, o la variant gràfica del nom Mennosa —aquest sí documentat fonamentalment al Pallars— Monnosa.

LA FREQUÈNCIA DELS ANTROPÒNIMS

Quant a la freqüència, tal vegada com a la resta de la Catalunya prefeudal, existeix al comtat d'Urgell un sorprenent percentatge elevat de noms diferents, tot i que alguns noms gaudeixen d'una major acceptació entre les dones urgellenques. La llista de noms més utilitzats recull un total de 10 antropònims femenins, la freqüència d'aparició dels quals arriba gairebé a un 2% del total. Cal tenir present, però, que les dades aportades per la llista que segueix són, en

primer lloc, valors absoluts si, en segon lloc —atesa la petita quantitat de noms que ens proporcionava la mostra estudiada— els resultats han estat contemplats en la seva globalitat, és a dir, són els 10 noms més freqüents dels segles IX-X en conjunt, i això fa que, per exemple, el nom de *Hierosolima* que ocupa el tercer lloc, sigui un nom típic només del segle IX; o bé que aparegui el de *Riquilda* en segona posició, tot i essent un nom totalment desconegut el segle IX, atès que el seu ascens és fruit de la moda del segle X. De tota manera, l'interès d'aquesta llista rau en el fet de poder copsar no tant el lloc que ocupen els noms, sinó en poder analitzar llur tipologia i esbrinar així quins eren els tipus de noms preferits per les dones urgellenques a l'època prefeudal:

1.	Guinedilda ⁶	10
2.	Riquilda	10 (només segle X)
3.	Hierosolima	9 (només segle IX)
4.	Bella	6
5.	Madresinda	5
6.	Adalaida	5
7.	Aimeruda	3
8.	Aliberta	3
9.	Ermengarda	3
10.	Fredegonta	3

Lista d'antropònims femenins més emprats per les dones urgellenques els segles IX-X (en valors absoluts).

Una primera aproximació a aquesta llista posa de manifest que existeix una certa especificitat urgellenca quant a noms més populars, atès que alguns com ara, *Madresinda*, *Adalaida*, *Aimeruda*, *Aliberta* i *Fredegonta* no pertanyen al repertori de noms més utilitzats per les dones de la resta de la Catalunya vella ni al segle IX ni al segle X (Piquer 2002). D'altra banda, sobta el fet que en el comtat d'Urgell, el nom de Guinedilda —nom amb més acceptació durant el

6. Quant a l'etimologia d'aquest nom, vegeu l'article de Coromines *guineu* (DECat IV, 734). D'altra banda, la primera posició de *Guinedilda* com a nom més freqüent entre les dones catalanes del segle IX, i més concretament el fet que sigui el de més acceptació de les urgellenques de l'època prefeudal, contradiu l'afirmació de Coromines sobre la raresa d'aquest nom a Catalunya.

segle IX arreu— no només es manté al llarg de tot el segle X, sinó que rivalitza en primera posició amb el de Riquilda, el qual a la resta de la Catalunya vella havia desbancat el de Guinedilda, a inicis del segle X. A més a més, aquesta peculiaritat urgellenca es fa més palesa, ja que aquests noms tampoc formen part dels 10 noms més utilitzats per les dones dels comtats veïns del Pallars i la Cerdanya amb la vall de Ripoll.

CLOENDA

A l'hora de la recapitulació, cal assenyalar que els antropònims de les dones urgellenques són fidels, en general, a les tendències marcades per la realitat onomàstica altmedieval imperant arreu. Això no obstant, es fan paleses les reminiscències d'una societat que viu tancada entre els límits naturals d'una vall. Un tret característic d'aquest tancament seria la constatació d'un cert conservadorisme d'alguns noms, com ara el de Guinedilda, comentat anteriorment, així com la gran popularitat d'alguns altres que són gairebé desconeguts arreu, o si més no, hi tenen poca acceptació.

En contrapartida, la influència dels noms tradicionals pirinencs propis del comtat de Pallars és poc significativa, mentre que es recull una mostra prou interessant d'antropònims que apareixen als comtats de la Cerdanya i a la vall de Ripoll. Aquest fet s'explicaria versemblantment per raons històriques. Cal recordar que el comtat d'Urgell, conjuntament amb el de Cerdanya i el del Conflent foren els primers comtats incorporats al regne franc i aquest fet històric hauria implicat la formació d'un nucli Urgell-Cerdanya-Conflent que, tot i tenir un devenir polític diferent en alguns períodes, tots ells haurien participat d'una mateixa realitat històrica. A més a més, tal com assenyalava l'historiador Jordi Bolòs (1995, 61), aquests comtats haurien estat també els primers en rebre repobladors que, provinents del nord, portarien noms fràncics. Això no obstant, la presència d'antropònims femenins fràncics no és significativa: apareixen alguns noms com ara *Belletrudes*, *Dodoleva*, etc. i especialment Ermengarda i Letgarda,⁷ noms difosos gràcies al renom social de les comtesses catalanes que els portaren.

7. En aquest sentit, una Letgarda [d'Auverge] fou la primera muller del comte Borrell II, comte de Barcelona, Girona, Osona i d'Urgell, mentre que una Ermengarda ho fou del comte Sunyer II, comte d'Empúries i el Rosselló.

Malgrat tot, aquesta aproximació a l'antroponímia femenina urgellenca ha permès constatar l'existència d'un grup de noms femenins que només són documentats al comtat d'Urgell, com ara:

Aldria ⁸	Dodoleva
Alevia ⁹	Eubimia
Anlleva	Exemena
Benancia	Geruza
Bonancia	Malusa
Cotilo	Manzulina
Daries	Ulibula

Si observem aquesta llista de noms genuïnament urgellencs, podem copsar com es tracta d'una composició força heterogènia: 5 noms d'etimologia germànica, 6 noms llatonoromànics,¹ de basc i 2 de difícil interpretació. Així doncs, si en començar, havíem afirmat que els estudis històrics sobre l'antic comtat d'Urgell havien suposat l'existència d'una certa continuïtat en el poblament, l'antroponímia femenina sembla reafirmar aquesta suposició, car aquesta és fruit d'una arrelada i forta tradició romanovisigòtica, poc contaminada de la moda onomàstica dels repobladors nouvinguts.

BIBLIOGRAFIA

AURELL, MARTÍ: «*Jalons pour une enquête sur les stratégies matrimoniales des comtes catalans (IXe-Xes.)*», *Symposium Internacional sobre els Orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991.

BARAUT, CEBRIÀ: «Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XIII)», *Urgellia* 1 (1978), pàgs.11-182.

8. Cal tenir present que *Aldria* era el nom de la filla que tingué Aimeruda [d'Auvergne], abans del seu matrimoni amb el comte Borrell II (Aurell 1991, 316), és a dir, amb anterioritat a la seva vinguda a Catalunya.

9. La semblança formal dels antropònims *Alevia* i *Anlleva* fa suposar que podrien ser un mateix nom; tesi reforçada pel fet que ambdós apareixen documentats en una mateixa zona geogràfica, dins un període de temps relativament proper. Amb tot, la forma *Alèvia* la trobem catalanitzada en el regest del document sense que aquest hi aparegui transcrit, la qual cosa ha fet impossible de saber quina era la veritable grafia de l'antropònim.

BARAUT, CEBRIÀ: «Els documents dels segles IX IX, conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia* 2 (1979), pàgs.7-145.

BARAUT, CEBRIÀ: «Els documents dels anys 981-1010 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia* 3 (1980), pàgs. 7-166.

BARAUT, CEBRIÀ: «Diplomatari del monestir de Sant Climent de Codinet (segles IX-XI)», *Studia Monastica*, XXIV (1982), pàgs. 147-201.

BARAUT, CEBRIÀ: «El monestir de Sant Andreu de Trespunts», *Studia Monastica*, XXVI (1984), pàgs. 241-271.

BARAUT, CEBRIÀ: *Cartulari de la vall d'Andorra. Segles IX-XIII*, vol.I, Andorra, Conselleria d'Educació i Cultura del Govern d'Andorra, 1988.

BOLÒS, JORDI: «Onomàstica i poblament a la Catalunya Septentrional a l'alta edat mitjana», *Histoire et Archeologie des terres catalanes au moyen âge, (textes réunis et présentés par Ph. Sénac)*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, 1995.

BOLÒS, JORDI; MORAN, JOSEP: *Repertori d'Antropònims Catalans (RAC)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994.

Catalunya Romànica. L'Alt Urgell. Andorra, vol.VI, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1994, pàgs. 23-97.

Catalunya Romànica. Solsonès, Vall d'Aran, vol.XIII, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1987.

KREMER, DIETER: «Die germanischen Personennamen in Katalonien. Namensammlung und etymologisches», *Estudis Romànics*, XIV (1969), pàgs.1-245 i XV (1972), pàgs. 1-21.

LLORENS, ANTONI: «Els documents dels segles X i XI de l'Arxiu Capitular de Solsona», *Urgellia*, 11 (1992-1993), pàgs. 301-486.

MIRET I SANS, JOSEP: «Los noms personals y geogràfichs de la encontrada d'Organyà en los segles Xè. i XIè», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, VIII (1915-1916), pàgs. 414-444 i 522-546.

PIEL, JOSEPH M.; KREMER, DIETER: *Hispano-gotisches Namembuch*, Heidelberg, Carl Winter. Univestitätverlag, 1976.

PIQUER, ESPERANÇA: «La antroponimia femenina en la Cataluña medieval (siglos IX-X)», *Actas del XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas*, Santiago de Compostela, 20-25 de septiembre de 1999. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 2002, pàgs. 759-772.

RIU, MANUEL: «La canònica de Santa Maria de Solsona. Precedents medievals d'un bisbat modern», *Urgellia* 2 (1979), pàgs. 211-256.

RIVAS QUINTAS, ELIGIO: *Onomástica persoal do Noroeste Hispano*, Lugo, editorial Alvarellos, 1991.

Quadre 1. Corpus d'antropònims femenins urgellencs (s. IX-X)

1. Adaledes	907	20. Balleuncia	997
Adalettes	907	Bellauncia	998
Adaleze	907	21. Bella	929. 966. 978. 990
Adalezes	907	Bela	941. 990
Adalezi	935	22. Belletrude	944
Adaleiz	941	23. Benancia	893
Adalanza	952	24. Benedeta	983
2. Adanasia	922	25. Bereldes	959
3. Adeleva	891	26. Bergunda	947
4. Adevora	901. 944	Bergonda	952
Adubira	889. 898	27. Bero	959
5. Ago	999	28. Blancuza	981
6. Aimeruds	988	29. Bonafilia Rosa	977
Aimerudes	993	Bonafilia Ranoviga	988
Aimeruds	993	Bonafilia Ranuvia	988
7. Aldria	993	30. Bonancia	971
8. Aldrico	920	31. Bonesinda	857
9. Alevia	840	Bonesindes	857
10. Alieberta	860	32. Bradulina	967
Aliberta	860	33. Cecilia	928
Aliperta	860	34. Chenó	920. 988
11. Alodia	863. 978	35. Cixilone	929
12. Amalsenda	945	Chixilo	984
Malsenda	945	Kixol	988
Malesinda	946	Chixol	997
13. Animia	984	36. Chontevia	975
14. Anlleba	873	Chuntevia	975
Anlleba	873	37. Claudia	853
15. Arcedonia	937	38. Columba	889
16. Arsendis	990	39. Condeberga	907
17. Arvidio	994	40. Cotilo	902
18. Ava	915. 997. 999		
19. Bagelo	961	41. Cumtilde	945
Baiulo	982	Gontille	999